

flora en fauna neemt en FLORON in staat stelt dit voor floristische gegevens te regelen. We willen echter geen seizoen verloren laten gaan en rekenen dus hoe dan ook graag weer op uw steun en medewerking aan de inventarisaties!

1. De landelijke floradatabank FlorBase bevat verspreidingsgegevens van vaatplanten op 1×1-km-hokniveau vanaf 1975. De gegevens zijn afkomstig van floristen, provincies, terreinbeheerdersorganisaties en onderzoeksinstituten.
2. R. van der Meijden, W.J. Holverda & W.J. van der Slikke. 2001. Nieuwe vondsten van zeldzame planten in 1999 en 2000. *Gorteria* 27: 121–132.
3. R. van der Meijden, W.J. Holverda & H. Duistermaat. 1999. Nieuwe vondsten van zeldzame planten in 1997, 1998 en 1999. *Gorteria* 25: 117–136.
4. R. van der Meijden. 2001. Wachtkamersoorten: uw aanvullingen graag. *Gorteria* 27: 42–44.
5. De Nederlandse namen Hoge fijnstraal, Zuid-Afrikaanse gierst en Knobbeklavervuring zijn voorlopig. Publicatie van de definitieve naamgeving wordt binnenkort in *Gorteria* voorzien.
6. R. van der Meijden, L. van Duuren & H. Duistermaat. 1996. Standaardlijst van de Nederlandse flora 1996. Overzicht van de wijzigingen sinds 1990. *Gorteria* 22: 1–5.
7. C.L.G. Groen & W.J. van der Slikke. 2000. Naar een landsdekkend Florabestand. *Gorteria* 26: 40–48.
8. W.J. van der Slikke & C.L.G. Groen. 2002. De landelijke floradatabank FlorBase en het Nationaal Plan Verspreidingsonderzoek. *Gorteria* 28: 36–40.

Veranderingen in het Landelijk Meetnet Flora-Aandachtsoorten

Arnout-Jan Rossenaar & Kees (C.)L.G. Groen

Inleiding

Nederland is een dichtbevolkt, klein land met een grote verscheidenheid aan biotopen. Ondanks de bevolkingsdichtheid is er een rijke flora. Dit is onder andere een gevolg van een vroege totstandkoming van natuurbescherming en natuurbeheer, waardoor veel bijzondere terreinen zijn gespaard. De druk op de ruimte neemt echter meer en meer toe. Als antwoord daarop heeft de rijksoverheid in 1990 het Natuurbeleidplan gepubliceerd, dat een offensieve strategie voor het natuurbeleid verwoordt. Er moet een Ecologische Hoofdstructuur (EHS) worden gerealiseerd, een netwerk van natuurgebieden en verbindingzones, waarin vóór 2018 alle bedreigde soorten een veilig onderkomen krijgen. Daarnaast worden Rode Lijsten opgesteld, die de bedreigingen van de biodiversiteit in beeld brengen en die een aanzet moeten leveren voor soortgericht beleid. Voor de vaatplanten is in 2000 het Basisrapport van de Rode Lijst gepubliceerd.¹ Van de 1490 soorten vaatplanten in ons land staan er 499 op de Rode Lijst. Dit is relatief meer dan in andere Europese landen en het laat zien dat onze rijke flora meer en meer onder grote druk staat.

Waarom een landelijk plantenmeetnet?

Het is nu onduidelijk of de EHS voorziet in het duurzaam veilig stellen van voldoende populaties van bedreigde soorten. Er zijn sterke aanwijzingen dat veel bedreigde plantensoorten ook in natuurgebieden nog steeds achteruit gaan. Het is bovendien

onbekend of het natuurbeleid wel effectief genoeg is om voldoende populaties van bedreigde soorten duurzaam veilig te stellen. Een landelijk plantenmeetnet voor bijzondere soorten is noodzakelijk om te weten hoe het met bedreigde soorten in Nederland gaat. Signalen vanuit een meetnet kunnen leiden tot tijdige soortgerichte maatregelen. FLORON is in 1999 door het Ministerie van LNV en het CBS gevraagd om het Landelijk Meetnet Flora-Aandachtsoorten (LMF-A) uit te voeren. Het plan was om in vier jaar met vrijwilligers, provincies en terreinbeherende organisaties voldoende populaties te inventariseren van tenminste 200 Rode-Lijstsoorten om veranderingen te kunnen volgen. In een tweede meetronde zouden dan na herbezoek van de 4000 meetpunten uitspraken kunnen worden gedaan over de populatieontwikkeling van de soorten. De soortselectie was zo dat uitspraken gedaan kunnen worden over de ontwikkeling van soorten uit alle belangrijke ecosystemen in Nederland: blauwgraslanden, kalkgraslanden, natte duinvalleien, heides, bossen, muren enz.

In de loop van het project bleek de opzet van LMF-A voor onze floristen te omvangrijk om uit te voeren. Het vinden van reeds uit FlorBase bekende aandachtsoorten in een heel kilometerhok is een (te) grote klus. Veel soorten bleken echt zeldzaam. Daarbij was het lastig dat van veel soorten de exacte locaties van de oude groeiplaatsen niet bekend zijn. Een doel van de eerste meetronde was daarom het vastleggen van de groeiplaatsen van de wél aangetroffen aandachtsoorten. Wanneer een waarnemer de helft van het uit FlorBase bekende aantal aandachtsoorten terugvond, dan had hij in veel gevallen een goed resultaat behaald. Daarnaast zijn er ook veel nieuwe groeiplaatsen van de bijzondere soorten ontdekt. Het zoeken naar de vele niet meer te vinden populaties was voor veel waarnemers echter niet erg motiverend. De bijdrage van de terreinbeherende organisaties bleef daarnaast beneden onze verwachting. Ondanks hun bereidheid tot samenwerking, bleek in de praktijk dat hun gegevens vaak slecht aansloten bij meetnet-eisen. Door het in 2000 gestarte Programma Beheer zijn de terreinbeheerders bovendien gedwongen op een specifieke wijze gegevens te verzamelen over hun bijzondere terreinen om beheersubsidie van LNV te krijgen. De animo om hun meetnetten beter aan te laten sluiten bij het LMF-A verdween daardoor.

De opdrachtgevers hebben besloten de financiering van het LMF-A per 1 april 2002 niet voort te zetten. De oorspronkelijke opzet was te ambitieus. Ondanks verbeteringen van de methode in 2001 leverde dit in de ogen van de opdrachtgevers niet snel genoeg het gewenste resultaat op. In april 2002 heeft FLORON geprobeerd om het LMF-A in beperkte vorm voor enkele tientallen soorten voort te zetten. Daarover heeft LNV nog geen positief besluit genomen. In 2002 hebben veel floristen nog nieuwe meetpunten voor het LMF-A geïnventariseerd. Op het Landelijk Bureau van FLORON stellen we dat zeer op prijs. We blijven de gegevens verwerken, omdat het ons veel nieuws oplevert over de locatie, zeldzaamheid en populatiegrootte van bedreigde soorten. Veel districtscoördinatoren blijven de floristen motiveren om de LMF-meetpunten in het district zo veel mogelijk af te maken.

Enkele resultaten LMF-A

In 2002 zijn circa 240 meetpunten onderzocht. Er komen nog steeds formulieren binnen. Ondanks het feit dat de ondersteuning van het project vanuit het Landelijk Bureau is verminderd, bleken veel vrijwilligers in 2002 toch door te gaan. De waarnemingen van 2002 worden nu gedigitaliseerd, naar schatting gaat het gegevens over enkele duizenden populaties. Over de periode 1999–2001 zijn er 14000 waarnemingen van bijzondere soorten gedaan. Van 313 van de 340 aandachtsoorten zijn er waarnemingen gedaan. In Nieuwsbrief 7 van het LMF-A2 is aandacht besteed aan de voor- of achteruitgang van enkele soorten in verscheidene milieus, waarbij FlorBase (1975–1997) als fictieve eerste ronde van het meetnet wordt beschouwd. Soorten van pioniermilieus en van verzoetende omstandigheden in het Deltagebied, zoals Klein vlooienkruid (*Pulicaria vulgaris*), Harige ratelaar (*Rhinanthus alectorolophus*), Stippelzegge (*Carex punctata*), Bijenorchis (*Ophrys apifera*) en Bitterling (*Blackstonia perfoliata*) lijken sterk vooruit gegaan. Met veel soorten uit andere milieus gaat het minder goed. Akkerplanten zoals Bleekgele hennepnetel (*Galeopsis segetum*) en Akkerleeuwenbek (*Misopates orontium*) zijn weinig teruggevonden en waterplanten als Paarbladig fonteinkruid (*Groenlandia densa*) en de Habitatrichtlijnsoort Drijvende waterweegbree (*Luronium natans*) zijn op bijna de helft van de bekende vindplaatsen niet meer aangetroffen. De meeste soorten van natte duinvalleien worden minder gevonden: Moeraswespenorchis (*Epipactis palustris*), Sierlijke vetmuur (*Sagina nodosa*), Armbloemige waterbies (*Eleocharis quinqueflora*), Knopbies (*Schoenus nigricans*). Parnassia (*Parnassia palustris*) is daarentegen een licht positieve uitzondering. Ook de soorten van droge en vochtige stroomdalgraslanden en rivierduinen vertonen een flinke achteruitgang.

Van monitoring naar inventarisatie van bedreigde soorten

Ook al voldoen het aantal waarnemingen en de methode van waarnemen onvoldoende aan de strenge eisen van het LMF-A, toch komen er waardevolle gegevens naar voren over de veranderingen die zich binnen en buiten natuurgebieden voltrekken in de samenstelling van de flora. Gegevens die zowel de successen van het natuurbeheer als de steeds dieper ingrijpende bedreigingen laten zien. Wij vinden het belangrijk om dergelijke gegevens te blijven verzamelen. En dat moet sneller gebeuren dan met een langjarig, landsdekkend project als FlorBase, zodat we snel melding kunnen maken van belangrijke veranderingen in de flora. Verder wordt er ook in internationaal verband meer en meer gevraagd om kwantitatieve gegevens over soorten en vegetaties die volgens de Habitatrichtlijn zijn beschermd. Nu de financiering van het LMF-A is gestopt, zoekt FLORON naar nieuwe mogelijkheden om toch waardevolle gegevens over zeldzame soorten te blijven verzamelen. Daarbij willen we er zorg voor dragen dat we elk jaar een actueel overzicht hebben van een groep van bedreigde soorten of over soorten uit een bepaald biotoop, en dat we die informatie publiceren! Zo kunnen we er beter dan bij het LMF-A voor zorgen dat de kennis over de actuele verspreiding van soorten snel aan betrokkenen ter beschikking kan worden gesteld. De nadruk zal nu meer komen te liggen op het inventariseren van de huidige situatie, en minder op het systematisch gedurende vele jaren volgen van geselecteerde locaties.

Voor 2003 hebben we een selectie gemaakt van 25 zeldzame, bedreigde plantensoorten, waarvan we dit jaar een compleet overzicht willen hebben van de huidige situatie. Van de meeste van deze soorten zijn al flink wat gegevens verzameld in de afgelopen 4 jaar. Met de hulp van onze districtcoördinatoren en enthousiaste floristen moet het mogelijk zijn om de ontbrekende kennis in het komende veldseizoen te verzamelen. Vanuit het Landelijk Bureau zullen we terreinbeheerders en soortdeskundigen raadplegen om zo veel mogelijk te weten te komen over de locatie en de grootte van de overige populaties. We hopen dat alle bekende locaties in 2003 door onze floristen kunnen worden bezocht. De 25 geselecteerde soorten staan vermeld in tabel 1.

Aangezien de 25 soorten alle zeldzaam zijn, zijn er FLORON-districten waar nauwelijks vindplaatsen zijn. We hebben daarom één wat algemenere soort toegevoegd, die karakteristiek is voor een van de belangrijke (half)natuurlijke biotopen

Tabel 1. De 25 zeldzame, bedreigde plantensoorten + Spaanse ruiter (*Cirsium dissectum*) waarvoor FLORON in 2003 de verspreiding en populatiegrootte wil bepalen (zie tekst voor verdere uitleg).

	Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam	Rode-Lijst categorie	Aantal km-hokken in Nederland
1	<i>Aceras anthropoprum</i>	Poppenorchis	KW-5	8
2	<i>Antennaria dioica</i>	Rozenkransje	EB-13	60
3	<i>Apium repens</i>	Kruipend moerasscherm	BE-9	12
4	<i>Arctostaphylos uva-ursi</i>	Berendruif	BE-9	3
5	<i>Asplenium viride</i>	Groensteel	GE-1	2
6	<i>Ceterach officinarum</i>	Schubvaren	GE-1	14
7	<i>Cornus suecica</i>	Zweedse kornoelje	EB-13	3
8	<i>Crithmum maritimum</i>	Zeevenkel	GE-1	26
9	<i>Eriophorum latifolium</i>	Breed wollegras	EB-13	2
10	<i>Erysimum cheiri</i>	Muurbloem	EB-13	13
11	<i>Gentianella ciliata</i>	Franjgentiaan	EB-13	3
12	<i>Herminium monorchis</i>	Honingorchis	EB-13	14
13	<i>Juncus capitatus</i>	Koprus	EB-13	6
14	<i>Lobelia dortmanna</i>	Waterlobelia	EB-13	17
15	<i>Melampyrum arvense</i>	Wilde weit	EB-13	5
16	<i>Moneses uniflora</i>	Eenbloemig wintergroen	GE-1	4
17	<i>Ophrys insectifera</i>	Vliegenorchis	EB-13	14
18	<i>Orchis simia</i>	Aapjesorchis	GE-1	2
19	<i>Orobanche rapum-genistae</i>	Grote bremraap	EB-13	36
20	<i>Pinguicula vulgaris</i>	Vetblad	EB-13	23
21	<i>Spiranthes spiralis</i>	Herfstschroeforchis	EB-13	3
22	<i>Teucrium scordium</i>	Moerasgamander	BE-9	3
23	<i>Vaccinium uliginosum</i>	Rijsbes	BE-9	26
24	<i>Viola lutea</i> subsp. <i>calaminaria</i>	Zinkviooltje	EB-13	3
25	<i>Viola persicifolia</i>	Melkviooltje	BE-9	22
26	<i>Cirsium dissectum</i>	Spaanse ruiter	KW-15	380

Fig. 1. De Spaanse ruiter (*Cirsium dissectum* (L.) Hill), een karakteristieke soort van blauwgraslanden, is sterk achteruit gegaan in Nederland en nu vrijwel beperkt tot natuureservaten. Ondanks extra inspanningen van veel beheerders gaat de soort ook in veel natuureservaten achteruit. FLORON gaat daarom in 2003 extra aandacht besteden aan deze soort. Foto: K. Ybema.

in ons land, namelijk de natte voedselarme graslanden. Het betreft de Spaanse ruiter (*Cirsium dissectum*; Fig. 1), een soort van voedselarme moerassen en natte graslanden. De soort komt in natuurgebieden voor, en tot 20 jaar geleden ook nog verspreid in het cultuurlandschap van laagveengebieden en natte zandgronden. Hoeveel populaties zijn er nog over van de 380 die sinds 1975 in FlorBase zijn vermeld (Fig. 2)? Zijn er nog populaties in het cultuurland? Hoe groot zijn de nog aanwezige populaties? Spaanse ruiter wordt door veel organisaties als symbool

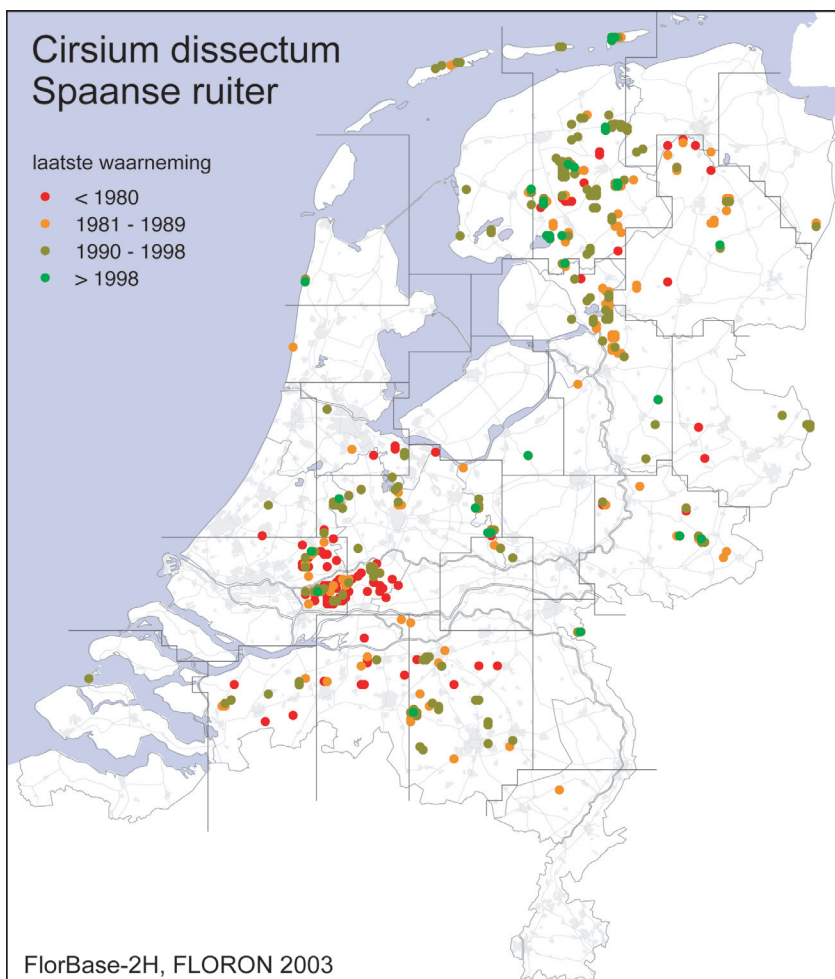

Fig. 2. FLORON wil in 2003 zoveel mogelijk populaties van Spaanse ruiter (*Cirsium dissectum* (L.) Hill) vastleggen. Ten behoeve daarvan staan op deze kaart alle 380 populaties van Spaanse ruiter uit Florbase 2H (1975–2002) per periode weergegeven. Opvallend is dat van veel populaties geen recente meldingen bekend zijn.

voor moerassen en kleinschalig agrarisch landschap gebruikt. Laten we nu eens proberen vast te stellen hoe het met dit logo van natuurlijk Nederland is gesteld!

We weten dat veel floristen en verscheidene districten graag door willen gaan met het LMF-A. Dat stellen we zeer op prijs, omdat er zeer waardevolle gegevens worden verzameld. We vragen de mensen die daarmee door willen gaan om in 2003 voorrang te verlenen aan de meetpunten, waarvan Spaanse ruiter of een van de 25 geselecteerde soorten bekend is.

We hopen dat veel floristen zich in willen zetten voor dit project. Neem, als je belangstelling hebt om een bijdrage te leveren aan het in beeld brengen van zeldzame en bedreigde soorten, contact op met de districtcoördinator of het Landelijk Bureau (zie voor adressen elders in dit nummer of www.floron.nl).

Tenslotte willen wij alle floristen die de afgelopen 4 jaar zich hebben ingespannen voor het LMF-project van harte bedanken voor hun inzet en voor de waardevolle bijdrage de afgelopen jaren. Al is het LMF niet zo massaal opgepakt als we hadden gedacht, de verzamelde gegevens blijken toch zeer waardevol en zullen in de komende jaren nog in veel publicaties een rol spelen. Van veel soorten hebben we nu gedetailleerde gegevens over hun algemeenheid en hun populatiegrootte. Deze gegevens worden geïntegreerd in ons Rode-Lijstproject. We hopen dat een ieder het leuk vindt om in de toekomst waarnemingen van zeldzame en bedreigde plantensoorten door te blijven geven aan FLORON. Er zijn nog genoeg redenen om – de aandacht voor – de bescherming van de wilde flora te verbeteren!

1. R. van der Meijden, B. Odé, J.P.M. Witte & D. Bal. 2000. Bedreigde en kwetsbare vaatplanten in Nederland. Basisrapport met voorstel voor de Rode Lijst. *Gorteria* 26: 85–208.
2. A.J. Rossenaar & B.J. Vreeken (red.). 2002. Nieuwsbrief Landelijk Meetnet Flora-Aandachtsoorten nr. 7 mei 2002. Deze nieuwsbrief werd tweejaarlijks uitgegeven om de deelnemende floristen te informeren over de voortgang en de resultaten van het meetnet. Voor belangstellenden zijn er nog exemplaren van de Nieuwsbrief beschikbaar. In april 2003 ligt het in de planning om een nieuw nummer te laten verschijnen met de resultaten van LMF-A 2002.

Zoete Rijkswateren in 2002

Ruud Beringen & Baudewijn Odé

Inleiding

In het buitendijkse gebied langs de zoete rijkswateren zijn in 2002 een drietal monitoringprojecten uitgevoerd: Inventarisatie westelijke Haringvliet, Monitoring Nevengeulen en het sinds 1996 lopende Floristisch Meetnet Oevers Zoete Rijkswateren. Ze zijn alle uitgevoerd in opdracht van Rijkswaterstaat, de eerste in opdracht van de Regionale Directie Zuid-Holland, de laatste twee projecten in opdracht van het RIZA. Het Floristisch Meetnet is daarvan verreweg het meest omvangrijke.

Floristisch Meetnet

Het veldwerk voor het Floristisch Meetnet Zoete Rijkswateren heeft zich in 2002 grotendeels afgespeeld langs de Zoete Getijdewateren.¹ Verspreid over de drie deelsystemen Haringvliet/Hollandsch Diep, Volkerak-Zoommeer en Biesbosch zijn 66 km-hokken geïnventariseerd. Het is de tweede meetronde in km-hokken die in 1998 al een keer eerder zijn bezocht.

De drie deelsystemen zijn erg verschillend van karakter. Langs het Haringvliet overheersen graslanden en rietlanden, die ontstaan zijn uit de gras- en rietgorzen van voor de afsluiting in 1970. Veel terreinen worden beweid met runderen.